

VERANDEREND FAUNABEELD

De geschiedenis van de Nederlandse molluskenfauna heeft mij steeds geboeid. In het bijzonder heeft mij vaak de vraag bezig gehouden welke de invloed van de mens op het huidige faunabeeld is geweest. Recente literatuur geeft mij aanleiding hierover enkele opmerkingen te maken.

Onder de landslakken zijn er drie groepen, waarvan verspreiding door de mens waarschijnlijk is:

- 1) Soorten, die zich uitsluitend of bij voorkeur in huizen, tuinen of op erven ophouden, zgn. anthropochoren.
- 2) Bewoners van door de mens geschapen biotopen als bijvoorbeeld dijken.
- 3) Xerophiele slakken, d.w.z. soorten die betrekkelijk droge terreinen bewonen en lang droogte kunnen doorstaan. Zulke soorten kunnen immers gemakkelijk worden getransporteerd, terwijl getransporteerde materialen vaak op wegbermen en dergelijke worden gestort, die voor deze soorten een aanvaardbare omgeving zijn.

Deze groepen bevatten alle drie enkele soorten, waarvan de aanwezigheid in ons land, of op bepaalde plaatsen in ons land vrijwel zeker direct of indirect door de mens is veroorzaakt.

Van de eerste groep noem ik Limax flavus L., die in Nederland in of bij huizen voorkomt en waarschijnlijk niet buiten kan overwinteren. Een ander voorbeeld is Helix aspersa Müll., waarvan het verspreidingspatroon nog laat zien dat zij als vastenspijs is ingevoerd. Tot de tweede groep behoren Helicella virgata (Da C.) en Helicigona lapicida (L.), die op de dijk van de voormalige Zuiderzee in West-Friesland geïsoleerd van hun verdere verspreidingsgebied leven. Een voorbeeld van de derde groep is zeer waarschijnlijk Helicella unifasciata (Poiret) in de duinen ten noorden van de mond van het Noordzeekanaal. Het beperkte gebied waarin deze soort hier leeft en het feit dat zij voor ongeveer 1930 nooit in de duinen is gevonden doet vermoeden, dat zij hier is geïmporteerd.

Van andere soorten is echter het aandeel van de mens in haar verspreiding minder duidelijk. Laciniaria biplicata (Mont.) komt in Noord-Holland en noordelijk Zuid-Holland vooral veel op dijken voor. Hoewel deze soort langs onze grote rivieren vrij zeker in haar natuurlijke biotoop leeft, is er dus reden zich af te vragen of zij misschien door de mens naar noordwest Holland is gebracht. Een recente publicatie van Wieland Los verschaft hierover een nieuw gegeven.

Deze onderzoeker vond namelijk Laciniaria biplicata subfossiel bij Velsen in marien zand met verspoelde plantenresten. Dit mariene zand lag onder kalkrijk duinzand dat op zijn beurt onder veen lag, waarvan de onderzijde door een C14 bepaling absoluut gedateerd is op 325 j.v.Chr. [±] 50 j. Wij weten nu dus dat de soort in kwestie ook voordat de mens in Noord Holland dijken aanlegde daar leefde en het wordt daarmee waarschijnlijker dat de tegenwoordige dijkbewoners van autochtone afkomst zijn.

Ook het nog onder het veen liggende kalkrijke duinzand bevatte volgens het onderzoek -

derzoek van Wieland Los enkele interessante soorten, namelijk: Truncatellina cylindrica (Fér.), Pupilla muscorum (L.), Clausilia bidentata (Ström) en Helicella itala (L.) (= ericetorum (Müll.)).

Truncatellina cylindrica was in het Westen van ons land benoorden Zeeuwsch-Vlaanderen alleen uit aanspoelsel van het Hoogovenkanaal bekend. Vaak heb ik getracht de soort in de kalkrijke zeereep van Kennemerland levend te vinden, doch vergeefs. Het lijkt daarom waarschijnlijk dat het exemplaar van het Hoogovenkanaal subfossiel was en de soort in deze omgeving sinds de afzetting van het door Wieland Los onderzochte kalkrijke duinzand is uitgestorven.

Helicella itala, een xerophile soort, blijkt dus zeker een oorspronkelijke bewoonster van onze duinen te zijn.

Het verspreidingsgebied van Clausilia bidentata langs de binnenrand van de duinen ongeveer van Lisse tot Castricum is opmerkelijk, omdat de meeste soorten die met haar in dit gebied leven, verder naar Noord en Zuidverspreid zijn. De vraag lag daarom voor de hand of ook hier de mens, die zoveel in deze streek veranderde, niet in het spel was. De Velsense vondst doet zulk een veronderstelling aan waarschijnlijkheid verliezen en spoort ertoe aan het ontbreken van Clausilia bidentata in de omgeving van 's-Gravenhage en Bergen op andere wijze te verklaren.

Wieland Los is archeoloog en betreft mollusken in zijn onderzoek, omdat zij soms kunnen bijdragen tot de reconstructie van het milieu, waarin de mens vroeger heeft geleefd. Zijn resultaten zijn omgekeerd voor ons van belang, omdat zij exact gedateerde vondsten van mollusken opleveren en daarmee inzicht in de geschiedenis van de weekdierfauna verschaffen.

Een tweede publicatie, die mij aanleiding geeft tot enig commentaar, is van de hand van S.G.A. Jaeckel en handelt over in Sleeswijk Holstein geïmporteerde land-, zoetwater- en brakwater-mollusken, Jaeckel beweert hierin, dat Zonitoides excavatus (Bean), die hij een Britse soort noemt, op het vaste land van Noordwest-Europa zeker geïmporteerd is. Ik ben het daarmee niet eens.

Op het continent kent men Zonitoides excavatus uit de Belgische Kempen, Nederland en van enkele plaatsen in Noordwest-Duitsland en Jutland. Weliswaar is zij in dit gebied betrekkelijk laat ontdekt, maar er is geen reden daarom aan te nemen, dat zij er pas kort geleden is gearriveerd. In ons land werd zij voor het eerst in 1916 door mejuffrouw Scholten bij Anlo gevonden. Zij was de eerste, die in Drente grondig naar landslakken zocht. Toen ik in 1930 met Beijerinck de landslakkenfauna van Drente en Zuidoost-Friesland inventariseerde, vonden wij Zonitoides excavatus op verscheidene plaatsen in oude bosresten, juist ver van menselijke invloed en op plaatsen, waar nog nooit tevoren naar landslakken was gezocht. Venmans stelde later vast, dat de soort in Noord-Brabant op overeenkomstige plaatsen voorkomt. Kortom alles wijst erop dat Zonitoides excavatus een oorspronkelijk element van de fauna van zuidelijk en oostelijk Nederland is, waar zij in eiken-berkenbossen op vrij arme zandgrond leeft.

Van Perforatella (Monachoides) rubiginosa (A. Schm.) neemt Jaeckel aan dat zij eerst sinds kort in de omgeving van Hamburg voorkomt. Hierover kan ik niet oordelen, maar wat het voorkomen in ons land betreft meen ik dat er geen reden is om uitbreiding van het areaal van deze soort in recente tijd te veronderstellen, ook al kennen wij haar thans van heel wat meer vindplaatsen dan enige tientallen jaren geleden. De reden hiervan is veeleer, dat de verzamelaars nu goed bekend zijn met de zeer speciale eisen, die deze soort aan haar omgeving stelt.

Tenslotte nog iets over veranderingen in onze mariene fauna. Ook hier is soms zeker de menselijke invloed aantoonbaar; men denke slechts aan het voorkomen van een aantal soorten uitsluitend op door de mens aangelegde steigers en zeeweringen. Dit maakt het onwaarschijnlijk dat bijvoorbeeld Patella vulgata L., Thais lapillus (L.) en verschillende naakte zeeslakken tot de oorspronkelijke Nederlandse fauna behoren. Ook is het denkbaar dat onder invloed van de duinwaterwinning verminderde kwel van zoetwater in de zeebodem vlak langs onze kust en de toenemende vervuiling van het zeewater langs onze zomers zo drukke stranden hun invloed op de fauna doen gevoelen. Wie echter jarenlang aan onze kust heeft verzameld weet hoe er zeker ook sprake is van cyclische veranderingen met lange perioden, zodat het moeilijk is eventuele blijvende veranderingen te onderkennen.

Wanneer ik mijn vondsten van de laatste tijd aan het strand van Zandvoort vergelijk met wat ik mij herinner uit de twintiger jaren, dan zou ik zeggen dat verse Cardium edule L. en Mya arenaria L. algemener zijn dan toen, terwijl Mactra corallina cinerea Mont. en Donax vittatus schaarser zijn geworden. Zeker veel gewoner dan vroeger is Venerupis pullastra (Mont.). Het is geen uitzondering dat ik daar van tegenwoordig een tiental verse exemplaren op 1 km opraap, terwijl ik deze soort vroeger in deze buurt vers alleen eens tussen de pieren van IJmuiden aantrof, waarmee een eerdere waarneming van Van der Sleen bevestigd werd.

Merkwaardig is nu, dat in Denemarken in een aantal fjorden binnen het Skagerrak door E. Rasmussen een duidelijke toename van Venerupis pullastra in de laatste decaden is geconstateerd. De soort leeft daar in een bepaalde zone, wat dieper dan

de laagwaterlijn, en Rasmussen brengt haar voorkomen hier in verband met het verdwijnen van het zeegras, dat ook juist in deze zone gevonden werd. Een dergelijke verklaring geldt zeker niet voor de toename aan de Hollandse kust en het lijkt zelfs nog zeer onzeker of hier van een blijvende verandering sprake is.

Geciteerde literatuur.

Jaeckel jun., S.G.A., 1960. In Schleswig-Holstein eingeschleppte Land Süßwasser- und Brackwasser-Mollusken. Schr. Naturw. Ver. Schleswig-Holstein, vol. 31, pp. 56-65.

Rasmussen, E., 1958. Past and present distribution of Tapes (Venerupis) pullastra (Mont.) in Danish waters. Oikos, vol. 9, pp. 77-93, 5 figs.

Wieland Bos, B.J., 1963. Enige interessante vondsten uit een jong-holocene laag in het duingebied van Velsen. De Levende Natuur, vol. 66, pp. 207-212, 4 fig.